

Mr. sc. Ivan Damjanović*
Dr. sc. Ksenija Butorac**

POLITIKA SUZBIJANJA KRIMINALITETA: PERSPEKTIVE IZVRŠENJA KAZNENOPRAVNIH SANKCIJA

Cilj je ovog rada, na temelju pokazatelja o stanju u zatvorskom sustavu, nekim obilježjima zatvorske populacije te razini praktične primjene alternativnih sankcija, procijeniti aktualnu situaciju glede izvršavanja kaznenih sankcija s penološkog motrišta i dati određeno promišljanje o perspektivi izvršenja kaznenopravnih sankcija na temelju vjerodostojnih pokazatelja sadržanih u godišnjim izvješćima Uprave za zatvorski sustav za razdoblje od 2000. do 2005. godine. S obzirom na prenapučenost zatvorskog sustava i stoga veću izraženost objektivnih nedostataka institucionalnog tretmana, na znatan udio povratnika i ovisnika, kao i na tendenciju jačanja retributivne filozofije kažnjavanja, osnovano se može pretpostaviti da će se trend porasta izvršavanja kazne zatvora i dalje nastaviti. Tome u prilog ide i činjenica što je pravosuđe opterećeno brojnim neriješenim predmetima, dugotrajnim postupcima i slično, što oslabljuje kvalitetu ostvarivanja i zaštite vladavine prava. Razmatrajući stajališta domaćih i stranih autora te iskustva u nas i u Europi glede izvršavanja kazne zatvora i primjene alternativnih sankcija, može se ustvrditi da u nas te potonje još uvijek nisu zaživjele u dovoljnoj mjeri iz niza razloga. Osim varijante prokušavanja vezane uz koncept uvjetne osude, odnosno probacije ili zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi, valja razmotriti opravdanost i svrsishodnost primjene nepravih alternacija, odnosno uopće izricanje kazne (inačice uvjetne osude), uzimajući pritom u obzir do sada poznate nedostatke i ograničenja tih kaznenopravnih mjera. Uvažavajući svrhu izvršenja kaznenopravnih sankcija, u većoj bi se mjeri poštovalo načelo ekonomičnosti kaznenog prava, a u stanovitoj mjeri smanjila bi se zatvorska populacija i represivna dimenzija kaznenog pravosuđa.

* Mr. sc. Ivan Damjanović, ravnatelj Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa

** Dr. sc. Ksenija Butorac, načelnica Odjela tretmana zatvorenika i maloljetnika u Upravi za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa

1. UVOD

Kriminalitet je pojava s negativnim društvenim predznakom koja ugrožava same temelje društvene zajednice, njezino funkcioniranje i organizaciju, utječe na temeljni osjećaj sigurnosti građana, nagriza moral društva i iznimno je go-spodarsko opterećenje za državu. Suočeno s porastom kriminaliteta i novim oblicima kaznenih djela, moderno društvo ima vrlo ograničene mogućnosti reakcije. Kad preventivne mjere nemaju učinka, preostaje primjena represiv-nih mjera i kaznenih sankcija, odnosno tradicionalnog sustava kazni u kojemu su zatvorske i novčane kazne glavne kaznene sankcije. Schaefer (1989, 71) definira norme kao etablirane standarde ponašanja koje društvo podržava, a zločin kao prijestup, odnosno kršenje kaznenog prava koje se formalno kažnja-va oslanjajući se na državni autoritet. Međutim, Šeparović (1977, 112) upozorava da su “problemi granice kriminalnog i nekriminalnog krajnje aktualni i važni za svakog pojedinca ... jer, ako i imamo punu moralnu snagu i jasan sustav moralnih normi koje nas štite od počinjenja zločina, još uvijek možemo dospjeti svi u dodir sa zločinom, kao njegove izravne ili neizravne žrtve, kao potencijalne žrtve, pa i kao potencijalni počinitelji kaznenog djela”.

Civilizacijsku razinu neke društvene zajednice ponajprije određuju uvažavanje i skrb za kvalitetan život svakog njezina člana. Pri tome se poje-dinac uspoređuje s idealnom slikom čovjeka zajednice, osobe koja svoje životne zadaće svladava na općepriznat način i koja je u sebi razvila osjećaj za društvenu zajednicu internalizirajući tako njezina normativna pravila. Su-protno tomu, kriminalno se ponašanje često smatra manjkavom prilagodbom društvenoj sredini (maladaptacija) koja obuhvaća sve potencijalne prijestupe koji su uz upozorenje izloženi u našim kaznenom zakonima (Hentig, 1959, 21). Suvremeno poimanje i definiranje kriminaliteta obuhvaća “kršenje ljud-skih prava sadržanih u općem univerzalnom konceptu ljudskih prava, priz-natih od međunarodne zajednice, prema uspostavi temeljnih prava čovjeka poput prava na život, zdravlje, sigurnost i održanje egzistencije” (Šeparović, 1985,15).

Način društvenog reagiranja na kriminalno ponašanje ovisi o svrsi, odno-sno ciljevima kažnjavanja. Svaka je ljudska zajednica na kršitelje društvenih normi reagirala, u pravilu, represijom. Tako se politika suzbijanja kriminalite-ta tijekom svog razvoja različito primjenjivala. Klasična škola kaznenog prava polazila je od teze da se suzbijanje kriminaliteta može postići kažnjavanjem. Kazna je imala opće i posebne preventivne svrhe djelujući tako na počinitelja da više ne čini kaznena djela i trebala je zastrašiti potencijalne počinitelje radi njihova odvraćanja od kriminalnog čina. Zahtjev apsolutne pravednosti ostav-ljao je malo mjesta prilagođavanju kazne počinitelju. Za razliku od tog kon-cepta svrhe kažnjavanja, koji zastupa ekstremni indeterminizam, predstavnici pozitivističkog pravca u kaznenom pravu i kriminologiji polaze od opasnosti

osoba kojih je delinkventno ponašanje prema njihovu učenju rezultat djelovanja u prvom redu endogenih, pretežito antropobioloških čimbenika, neovisnih o njihovoj volji. Nadalje, sociološka je škola zastupala tezu da je zločin produkt osobnih svojstava počinitelja i okoline, pri čemu je socijalni čimbenik (primjerice, teški životni uvjeti) dominantan te u konačnici utječe na to hoće li neka čovjekova biološka osobina rezultirati delinkventnim ponašanjem. Liberalnijim shvaćanjima o dosezima individualiziranog pristupa u snažnoj su mjeri pridonijela sociološka, kriminološka, psihološka, antropološka, penološka i viktimološka istraživanja, pa su pedesete godine prošlog stoljeća obilježene zahtjevima za "individualizacijom pod svaku cijenu" (u okviru koncepcije tzv. *društvene obrane*), što je predstavljalo prijetnju "dejuridizacije" kaznenog prava. Pokret *nove društvene obrane* temelji se na ideji resocijalizacije delinkventa koja se postiže socijalnom akcijom, odnosno tretmanom počinitelja osobnost kojeg je znanstveno ispitana. Pristaše tog pokreta posebno su upozoravali na štetnost kumulacije kazne i mjere sigurnosti kod recidivista i smanjeno ubrojivih i smatrali su da tretman odraslih delinkvenata treba što više približiti tretmanu maloljetnih delinkvenata (Šeparović, 2003, 10).

Neoklasicizam u različitim varijantama, kao jedno od temeljnih obilježja 20. stoljeća, usklađuje klasični instrumentarij kaznenog prava sa socijalno-etičkom dimenzijom kažnjavanja i utilitarističkim načelima te uvodi trihotomiju kaznenih sankcija (kazna, sigurnosne mjere i odgojne mjere). Dakle, povijesno gledano, nakon razdoblja zastrašivanja i odmazde, slijedilo je humanitarno razdoblje i naposljetku razdoblje individualizacije kazne. Tek u današnjoj "smirenoj" fazi razvitka kaznenog prava uspostavljeni su odnosi temeljeni na ravnoteži postulata individualizacije i zakonitosti (uključivo i načelo krivnje), uzimajući kao temelje za zakonski i sudski izbor vrste i mjere kazne (kaznenopravne prisile) kazneno djelo u njegovoj objektivno-subjektivnoj naravi (Horvatić, 1994, 32).

U suvremenim demokratskim državama uobičajeno se ističu tri glavna cilja kažnjavanja: zaštita društva od prijestupnika, rehabilitacija prijestupnika i prevencija kriminalnog ponašanja. Slijedom toga, suvremena se penološka poimanja kreću prema shvaćanju da se društvo od kriminaliteta najuspješnije brani rehabilitacijom prijestupnika, odnosno njegovim ponovnim uključivanjem u društvo. Kad je riječ o kazni zatvora i spomenutom rehabilitacijskom modelu izvršavanja kazne zatvora, neki autori upozoravaju na neprirodnost i konfliktnost uloge istodobnog kažnjavanja i rehabilitiranja (Brinc, 1984, 1987, Mejovšek, 1992, Žakman-Ban, 1996). Ipak, individualizacija kazne zatvora s penološkog motrišta podrazumijeva donošenje pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora koji se provodi na zakonit i human način, poštujući ljudska prava i dostojanstvo osobe. Individualizaciji pridonosi, uz ostalo, i uvođenje dugotrajnih kazni zatvora, izmjena sustava novčane kazne, zamjena novčane kazne zatvorskom, a poglavito uvođenje alternativnih sankcija. U

smislu što bolje reintegracije otpuštenog počinitelja kaznenog djela kao punopravnog građanina, od velike je važnosti i pravo na rehabilitaciju. Tzv. potpuna rehabilitacija, prema Horvatiću (1994), “omogućava realizaciju koncepta o povjerenju u čovjeka da se bez obzira na njegovo kriminalno ponašanje može očekivati njegova potpuna reintegracija u društvo u kojemu ima sva prava slobodnog građanina”. Može se ustvrditi da je uvođenje kazne zatvora u većinu zakonodavstava odnosno sustava izvršenja kaznenih sankcija humanizacija postupaka kažnjavanja, ali stoji prigovor da često postupci i metode koji se rabe u izvršavanju te sankcije upućuju na dominaciju nedjelotvorne represije ili su nesvrhoviti. Granice bilo kakve “kriminalne politike” određene su načelima pravne države, trendom ograničenja kaznenopravne prisile odnosno standardima zaštite ljudskih prava. Slijedom toga, kazna mora biti jednaka za sve, mora biti zakonita, osobna, individualna i humana. Takvo određenje kazne prihvatljivo je ne samo s kaznenopravnog i penološkog motrišta nego i kao općecivilizacijska tekovina.

Izvršavanje kaznenih sankcija u Republici Hrvatskoj temeljeno je na Ustavu Republike Hrvatske (2001)¹, Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (2003)², Zakonu o izvršenju sankcija izrečenih za kaznena djela, privredne prijestupe i prekršaje (1974, 1988, 1990, 1993, 2000)³ te međunarodnim pravilima, konvencijama, deklaracijama, preporukama i rezolucijama o ljudskim pravima, napose o pravima zatvorenika, kao što su: Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima (1966)⁴, Međunarodni ugovor o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima (1966)⁵, Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima (1995)⁶, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1997, 1999)⁷, Konvencija o sprječavanju mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1997)⁸, Europska zatvorska pravila – preporuke (1987, 2006)), Osnovna načela za postupanje sa zatvorenicima

¹ Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, broj 41/01 – proč. tekst i 55/01 – ispr.).

² Zakon o izvršavanju kazne zatvora (Narodne novine, broj 190/03 – proč. tekst).

³ Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih za kaznena djela, privredne prijestupe i prekršaje (Narodne novine, broj 21/74, 39/74, 55/99, 19/90, 66/93 i 73/00).

⁴ Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima - UN, 16. prosinca 1966. - Odluka o obavljanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je RH stranka na temelju notifikacije o sukcesiji - (Narodne novine - Međunarodni ugovori, broj 12/93).

⁵ Međunarodni ugovor o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima - UN, 16. prosinca 1966. - Odluka o obavljanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je RH stranka na temelju notifikacije o sukcesiji (Narodne novine - Međunarodni ugovori, broj 12/93).

⁶ Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima - prihvaćena na Prvom kongresu UN o prevenciji zločina i postupanju s prijestupnicima, Ženeva, 1995.

⁷ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine - Međunarodni ugovori, broj 18/97, 6/99 i 8/99 - ispr.).

⁸ Konvencija o sprječavanju mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (Narodne novine - Međunarodni ugovori, broj 14/97).

(1987)⁹, Načela medicinske etike za zdravstveno osoblje, posebno liječnike za zaštitu zatvorenika i pritvorenika protiv mučenja i ostalih nehumanih ili ponižavajućih kažnjavanja i postupanja (1982)¹⁰, Deklaracija o temeljnim načelima pravde za žrtve kriminala i zloporabe moći (1985)¹¹ i Deklaracija o zaštiti svih osoba od mučenja i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1975).¹²

Cilj je ovog rada, na temelju pokazatelja o stanju u zatvorskom sustavu, nekim obilježjima zatvorske populacije te razini primjene alternativnih sankcija procijeniti aktualnu situaciju glede izvršavanja kaznenih sankcija i dati određeno promišljanje o perspektivi izvršenja kaznenopravnih sankcija na temelju vjerodostojnih pokazatelja sadržanih u godišnjim izvješćima Uprave za zatvorski sustav za razdoblje od 2000. do 2005. godine.

Budući da je izvršavanje kaznenih sankcija povjerenom Upravi za zatvorski sustav, slijedi kratak prikaz njezina djelovanja. Riječ je o upravnoj organizaciji u sastavu Ministarstva pravosuđa osnovanoj Zakonom o izvršavanju kazne zatvora koja obavlja upravne i stručne poslove u svezi s izvršavanjem kazne zatvora izrečene u kaznenom i prekršajnom postupku, kazne maloljetničkog zatvora, novčane kazne zamijenjene kaznom zatvora u kaznenom, ovršnom i prekršajnom postupku, mjere pritvora, odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, izvršavanje uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i zamjenu kazne zatvora do šest mjeseci za rad za opće dobro na slobodi, provedbe stručne izobrazbe službenika zatvorskog sustava, unutaršnjeg nadzora pravilnog, pravodobnog i zakonitog rada ustrojstvenih jedinica, službenika i namještenika Uprave. Suci izvršenja, ustanovljeni u županijskim sudovima za područje njihove mjesne nadležnosti, obavljaju sudski nadzor uprava kaznenih tijela u svrhu zaštite ljudskih prava i dostojanstva zatvorenika te nadzora zakonitosti u postupku izvršenja kazne zatvora.

Kazna zatvora i maloljetničkog zatvora izvršava se u sedam kaznionica, a mjera pritvora i kazna zatvora do šest mjeseci u četrnaest zatvora. U četiri se zatvora na posebnom zatvoreničkom odjelu izvršava kazna u duljem trajanju. Prema stupnju sigurnosti i slobodi kretanja zatvorenika kaznionice u Glini, Lepoglavi i Zatvorska bolnica su zatvorene, Kaznionica u Lipovici-Popovači

⁹ Osnovna načela za postupanje sa zatvorenima (Europska zatvorska pravila - Preporuka br. R (87) 3, koju je usvojio Komitet ministara Europskog savjeta 12. veljače 1987., s Objašnjenjem).

¹⁰ Načela medicinske etike za zdravstveno osoblje, posebno liječnike, za zaštitu zatvorenika i pritvorenika protiv torture i ostalih nehumanih ili ponižavajućih kažnjavanja i postupanja - Opća skupština UN, Rezolucija 37/194 od 18. prosinca 1982.

¹¹ Deklaracija o temeljnim načelima pravde za žrtve kriminala i zloporabe moći - Opća skupština UN, Rezolucija 4034 od 29. studenoga 1985.

¹² Deklaracija o zaštiti svih osoba od torture i drugih oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja - Opća skupština UN od 9. prosinca 1975.

i Kaznionica u Turopolju poluotvorene, a Kaznionica u Valturi otvorena. Kaznionica u Požegi za žene i maloljetnički zatvor je zatvorena, a za muškarce poluotvorena. Zatvori kao tijela za izvršavanje mjere pritvora i kazne zatvora zatvorenog su tipa.

U Zatvorskoj bolnici u Zagrebu provodi se liječenje zatvorenika i izvršava sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja kad je izrečena uz kaznu zatvora. Kazne zatvora s izrečenim sigurnosnim mjerama liječenja od ovisnosti (alkohol i opojna droga) u pravilu se izvršavaju u kaznionicama. Odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod izvršava se u dva odgojna zavoda, a kazna maloljetničkog zatvora izvršava se na posebnoj odjelu Kaznionice u Požegi. U Centru za izobrazbu obavlja se stručna izobrazba službenika zatvorskog sustava iz stručnih područja specifičnih za postupanje sa zatvorenicima i provedbu pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora.

Glavna svrha izvršavanja kaznenopravnih sankcija je osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i maloljetničkog zatvora.

Zakoni koji uređuju izvršavanje kaznenopravnih sankcija i mjera u kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima te njihovo ustrojstvo i djelokrug jesu: Zakon o izvršavanju kazne zatvora (dalje: Zakon), Zakon o izvršenju sankcija izrečenih za kaznena djela, privredne prijestupe i prekršaje, Zakon o sudovima za mladež, Zakon o kaznenom postupku, Zakon o djelokrugu ministarstva i državnih upravnih organizacija, Zakon o pravima iz mirovinskog osiguranja djelatnih vojnih osoba i ovlaštenih službenih osoba i Zakon o državnim službenicima i namještenicima.

2. OBILJEŽJA STANJA U ZATVORSKOM SUSTAVU I NEKA OBILJEŽJA ZATVORSKE POPULACIJE

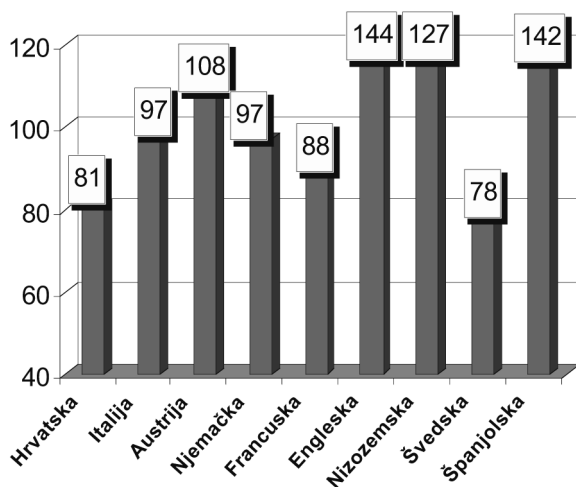
Danas je više od 9 milijuna ljudi u zatvorskim ustanovama diljem svijeta, većinom u statusu pritvorenika, a potom i zatvorenika. Najviše stope zatvoreničke populacije (na sto tisuća stanovnika) u svijetu imaju SAD (714), Bjelorusija, Bermuda, Rusija, Turkmenistan, Kuba, Ukrajina i druge, a Estonija i Latvija u Europi (više od 300) (grafikon 2).

U odnosu prema stopi zatvorske populacije u 34 promatrane europske države u razdoblju od 2000. do 2005. godine (Council of Europe Annual Penal Statistics: Space I 2000-Space I 2005), Republika Hrvatska nalazi se u skupini s najmanjom stopom na 100.000 stanovnika, i to u skupini sa Švedskom, Finskom, Francuskom, Norveškom, Slovenijom i Islandom. Ona je 2000. godine iznosila 44,4, a 2005. godine 81. Sukladno tim podacima, odnosno uspoređujući

stope hrvatske zatvorske populacije kroz čitavo petogodišnje razdoblje, 2005. godine bilježi se znatan porast oko 50% u odnosu prema početnoj 2000. godini. Slično povećanje zabilježili su samo Nizozemska, Island i Luksemburg,

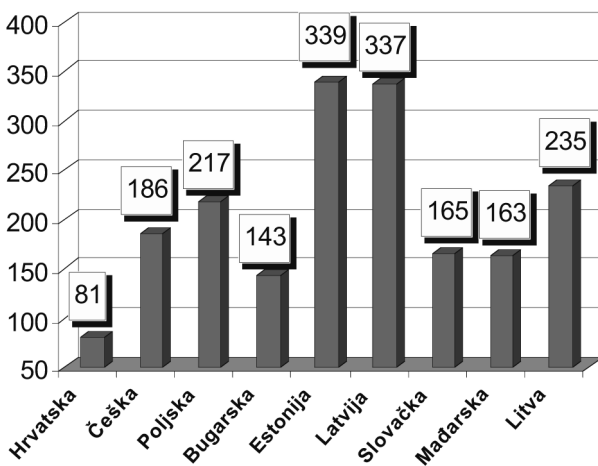
Grafikon 1.

Usporedba stope zatvorenika (broj zatvorenika na 100.000 stanovnika)
u Republici Hrvatskoj prema nekim europskim zemljama

Grafikon 2.

Usporedba stope zatvorenika (broj zatvorenika na 100.000 stanovnika)
u Republici Hrvatskoj prema nekim tranzicijskim zemljama

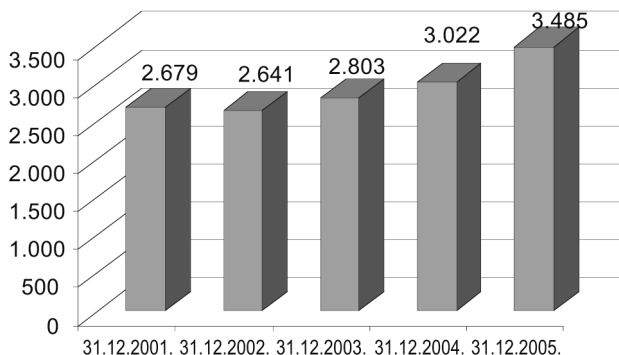

a Hrvatska prednjači i po znatnom porastu stope usporedbom 2003. i 2004. godine (oko 10%), a osobito 2005. godine kad se stopa u samo jednoj godini povećala 30%. Taj podatak egzaktno je pokazatelj problema prekapacitiranosti kaznionica i zatvora. Grafikon 1 i 2 daju usporedni prikaz stope zatvorenika u Republici Hrvatskoj prema nekim europskim zemljama.

Ukupan smještajni kapacitet zatvorskog sustava u Republici Hrvatskoj prikladan je, po Zakonu propisanim standardima (4 m² i 10 m³ po osobi), za 3.009 zatvorenika i 150 odgajanika. Međutim, nedostaje smještaj u kaznionicama zatvorenog tipa i u većini zatvora. Ilustracije radi, iako je 2005. godine u zatvorskom sustavu bilo 3.485 zatvorenika (grafikon 3), taj broj u odnosu prema "dopuštenom" kapacitetu nije odraz stvarne slike stanja, budući da je u zatvorenim uvjetima smješteno u prosjeku oko 800 zatvorenika više od postojećih smještajnih kapaciteta, što znači prenapučenost od 30%. Posljedično tome, zbog primarnog zadovoljavanja smještajnih potreba zatvorenika u zatvorskom sustavu, zatvorenici su unekoliko prikraćeni u ostvarivanju zakonom zajamčenih prava.

Grafikon 3.

Kretanje ukupnog broja zatvorenika i odgajanika

2.1. Neka obilježja zatvorske populacije

Tijekom 2005. godine u zatvorskom su sustavu boravila ukupno 16.374 zatvorenika različitog formalnopravnog statusa ili kategorije:

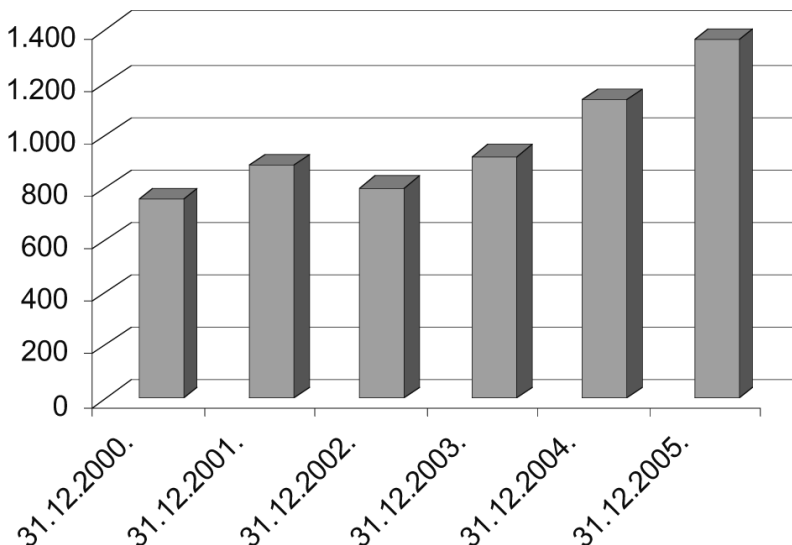
- osobe kojima je izrečena pravomoćna kazna zatvora zbog počinjenog kaznenog djela – zatvorenici
- osobe prema kojima je odlukom suda određena mjera pritvora – pritvorenici

- zatvorenici kojima je sud na temelju čl. 101 ZKP-a odredio zadržavanje – zadržani
- osobe kojima je izrečena kazna zatvora ili novčana kazna koja je zamijenjena kaznom zatvora u postupku zbog prijestupa, prekršaja ili u ovršnom postupku – kažnjenici
- odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod koju izriču sudovi za mladež na razdoblje od 6 mjeseci do 3 godine – odgajnici
- kazna maloljetničkog zatvora koju također izriču sudovi za mladež, a njezino trajanje je od 6 mjeseci do 5 godina (iznimno 10 godina) – zatvorenici na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora.

Upućivanje na izvršavanje kazne zatvora obavlja sudac izvršenja nadležnog županijskog suda. Svi osuđenici osuđeni na kaznu zatvora dulju od šest mjeseci upućuju se na Odjel za dijagnostiku i programiranje koji je lociran u Zatvoru u Zagrebu. U razdoblju od 2003. do 2005. godine bilježi se porast broja zatvorenika upućenih u Odjel za dijagnostiku za oko 20% godišnje (grafikon 4). Osuđenici osuđeni na kaznu zatvora do šest mjeseci upućuju se u zatvore najbliže mjestu prebivališta. Svaki zatvorenik na Odjelu za dijagnostiku i programiranje boravi prosječno tri tjedna u kojem vremenu stručnjaci različitih specijalnosti obavljaju poslove psihosocijalne dijagnostike i sastavljaju prijedlog pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora te prijedlog o upućivanju u konkretnu kaznionicu, o čemu odluku donosi Središnji ured.

Grafikon 4.

Broj zatvorenika upućenih u Odjel za dijagnostiku i programiranje

Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora za svakog zatvorenika sadržava sljedeće elemente:

1. procjenu rizičnosti, o čemu ovisi upućivanje u različite kaznionice prema stupnju sigurnosti (zatvorena, poluotvorena, otvorena)
2. radnu sposobnost, radne navike, vrstu poslova i uvjete rada na koje se zatvorenik može rasporediti uz svoju privolu, a u skladu sa svojim zdravstvenim sposobnostima, stečenim znanjima i mogućnostima kaznionice odnosno zatvora
3. obrazovnu razinu, potrebu za obrazovanjem ili stručnim osposobljavanjem
4. zdravstveno stanje, potrebu za liječenjem
5. uključivanje u posebne programe (ovisnost o drogama, alkoholu, PTSP), po odluci suda ili procjeni stručnog tima
6. potrebu za specifičnom psihološkom, psihijatrijskom, socijalnom ili pravnom pomoći
7. prijedlog posebnih oblika pojedinačnog ili skupnog rada posebnih kategorija zatvorenika
8. sadržaje i oblike korištenja slobodnog vremena (kulturne i sportske aktivnosti)
9. dodir s vanjskim svijetom (dopisivanje, telefoniranje, posjeti obitelji i drugih osoba)
10. program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon otpusta.

Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora temeljen je na standardnom dijagnostičkom postupku koji se u velikoj mjeri oslanja na tzv. multiak-sijalnu analizu najznačajnijih psihosocijalnih, pravnih, penoloških i drugih obilježja počinitelja, raspodijeljenih na tzv. pet osi (više o tome Pospišil-Završki, 1989,121).

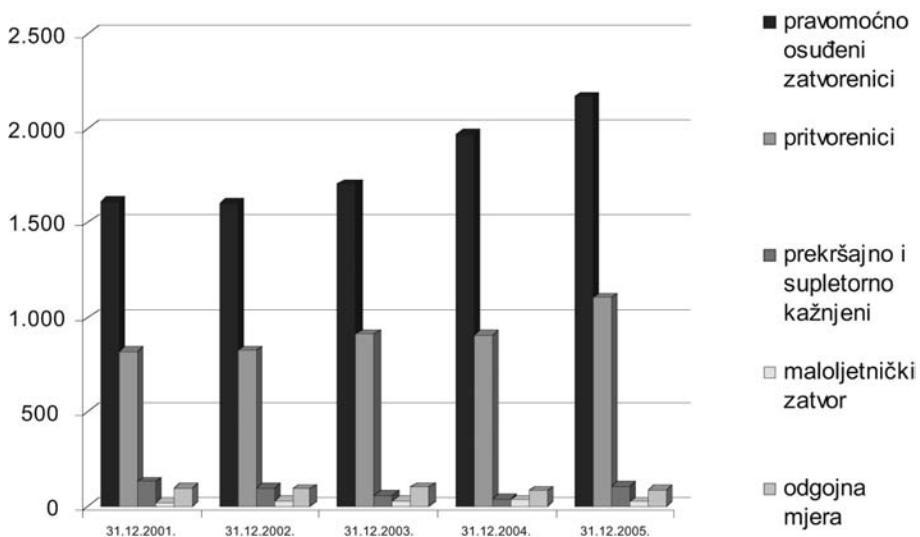
Nakon dolaska u kaznionicu u kojoj će izvršavati kaznu, zatvoreniku se predložuje predloženi program i taj se program konkretizira u skladu s mogućnostima kaznionice. Provođenje pojedinačnog programa kontinuirano se nadzire, a upravitelj ima obvezu najmanje svaka tri mjeseca preispitati svaki pojedinačni program. Uspješnost u provođenju programa procjenjuju članovi tima koji sudjeluju u njegovu provođenju. U skladu s rezultatima i napretkom svakog pojedinca određuje se razina uspješnosti odnosno stupanj i količina pogodnosti koju je zatvorenik stekao. Pogodnosti se ostvaruju postupno, a sastoje se od pogodnosti unutar kaznionice do odlaska na izlaske u mjesto prebivališta.

Uvidom u podatke iz izvješća od 2001. do 2005. godine (Council of Europe Annual Penal Statistics, Space I), broj zatvorske populacije u prve se dvije godine znatno ne razlikuje. Međutim, već od 2003. godine uočava se znatan

godišnji porast sve do konca 2005. godine, što je, uostalom, već prije konstatirano. Novi su podaci koji govore o udjelu različitih kategorija zatvorenika (grafikon 5). Slabije je izražen udio maloljetnika na izvršavanju odgojne mjere (oko 3%), maloljetničkog zatvora (1%) te prekršajno i supletorno kažnjenih osoba (oko 3%). Osoba s izrečenom supletornom kaznom zatvora za kaznena djela ima oko 1% u ukupnoj zatvorskoj populaciji. Međutim, zanimljiva su neka obilježja tog fenomena, osobito u promatranjoj 2005. godini (tablica 1). Ta supsidijarna mjera za neisplaćeni dug odnosno novčanu kaznu u najvećoj se mjeri izricala osobama koje su počinile imovinska kaznena djela (50%) i kaznena djela zlouporabe opojnih droga (23%), duljine kazne u rasponu od 7 do 155 dana (prosječno 29 dana). Iznos novčane kazne bio je u prosjeku 3.072,00 kune, a gotovo svi počinitelji (95%) izdržali su kaznu zatvora u cijelosti. Važno je primijetiti da je ta supletorna kazna u najvećem broju slučajeva bila tzv. sekundarne naravi. Naime, oko 70% zatvorenika u vrijeme izricanja supletorne kazne bilo je na izvršavanju kazne zatvora za neko drugo kazneno djelo, pa je u takvom slučaju ta kazna bila poput "dodatka" i vrlo je često podlijegala zastari. Iako je uvođenje zakonske mogućnosti alternacije kazne zatvora novčanom kaznom kod lakših kaznenih djela na liniji smanjenja kaznenopravne represije (kao i zatvorske populacije), u ovom je kontekstu itekako upitna svrhovitost (korisnost) izricanja te vrste kazne.

Grafikon 5.

Broj zatvorenika u kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima

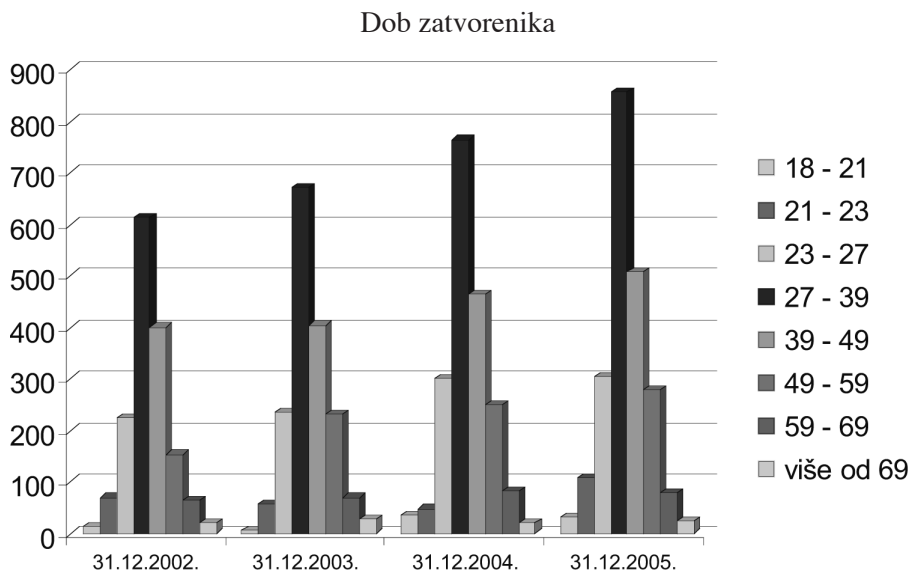
Tablica 1.

Supletorni zatvor izrečen za kaznena djela na dan 31.12.2005.

Zakon	Kazne		Kazna zatvora (prosjeak)	Iznos novčane kazne (prosjeak u kunama)	Plaćena kazna (u cijelosti)	Izdržana kazna (u cijelosti)
	primarna	sekundarna				
KZ	7	32	29	3.072,00	9	22
OVR	8	3				
ZTD	1	1				
ZKP		1				
Zakon o elektroprivredi	1					
UKUPNO	17	37				

Nadalje, može se ustvrditi da je u cjelokupnom promatranom razdoblju stabilan broj pritvorske populacije (oko 30%), kao i broj pravomoćno osuđenih zatvorenika (oko 60%). Ta činjenica vjerojatno se može pripisati ionako postojećim većim kapacitetima za prihvata i izvršavanje kazne zatvora, poglavito u kaznionicama, budući da su resursi zatvora u tu svrhu ograničeni. U tom kontekstu valja naglasiti kako tijekom 2005. godine perzistira problem prenapučenosti o kojoj je već bilo riječi.

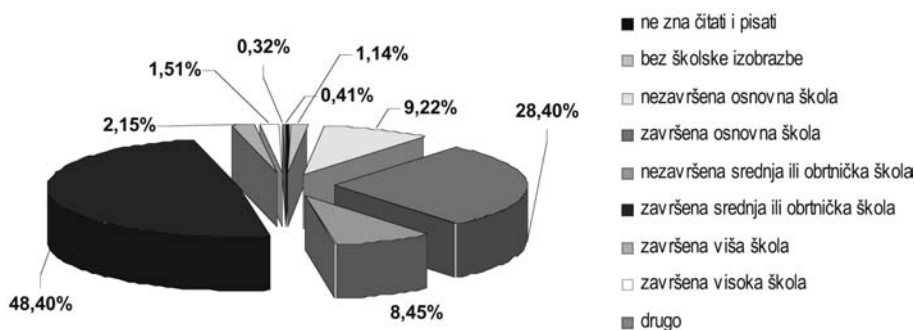
Grafikon 6.

Dalje će biti prikazani usporedni podaci s obzirom na dob i stupanj naobrazbe u razdoblju od 2003. do 2005. godine (grafikon 6). Zatvorska populacija je s obzirom na dob nepromijenjena u promatranom razdoblju. I nadalje najbrojniju skupinu čine zatvorenici u dobi od 27 do 39 godina (oko 40%), što pokazuje da je riječ o populaciji u najproduktivnijem životnom razdoblju – u ovoj situaciji s negativnim predznakom budući da su svoj osobni rast i razvoj najvjerojatnije podredili kriminalnom životnom stilu.

Grafikon 7.

Stupanj obrazovanja zatvorenika na dan 31.12.2005.

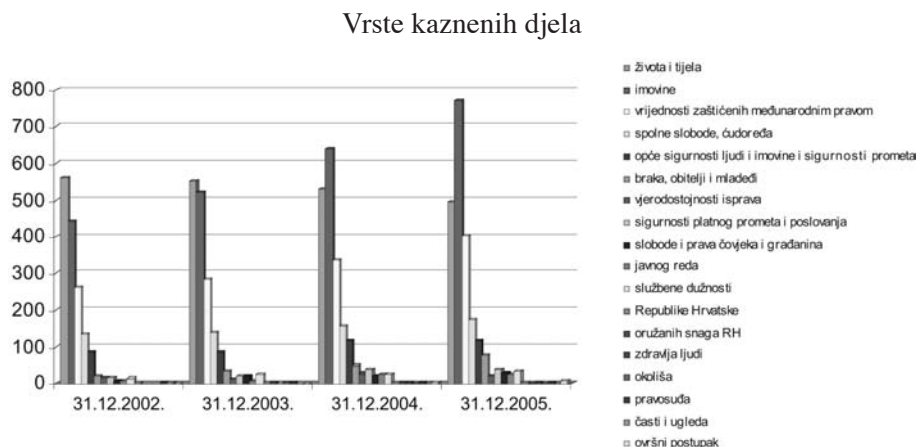

Struktura zatvorenika glede stečenog stupnja naobrazbe nije se znatnije promijenila. Iako je vrlo slabo izražen broj nepismenih zatvorenika (oko 0,3%), indikativan je podatak da oko polovine (49,3%) ukupnog broja zatvorenika nema nikakvog zanimanja. Stoga je oko 2/3 tih zatvorenika bilo uključeno u neki oblik obrazovanja tijekom izvršavanja kazne zatvora, a među njima je najzastupljenije osposobljavanje za neko jednostavnije strukovno zanimanje, oko 14% njih završilo je osnovnu školu, približno 6% zatvorenika pohađalo je neki od razreda srednje škole i nešto manje njih bilo je uključeno u proces opismenjivanja. U svakom slučaju, ti su podaci temeljno polazište službenicima tretmana u izradi i provedbi obrazovnih programa koji će biti sastavnicom pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora. Udio zatvorenika s višom i visokom stručnom spremom je oko 2%.

S obzirom na vrstu kaznenog djela (grafikon 8), u strukturi zatvorenika na kraju 2005. godine prevladavaju zatvorenici koji su počinili kazneno djelo imovinske naravi (35%), kao, uostalom, i u promatranim prethodnim godinama (2003, 2004). Praćenjem postotnih udjela može se ustvrditi da su ti delikti u laganom, ali kontinuiranom porastu. Sličan trend porasta nalazimo kod počinitelja kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, konkretno kaznenog djela zlouporabe opojne droge. Oni, inače, čine nešto

manje od petine zatvoreničke populacije. Suprotno tome, kaznena djela protiv života i tijela indiciraju postupno smanjenje udjela ove kategorije zatvorenika - od 1/3 do nešto više od 1/5 ukupne populacije u posljednjem trogodišnjem razdoblju. Stalan udio od 8% nalazimo u zatvorenika koji su osuđeni za delikte protiv spolne slobode i ćudoređa u istom razdoblju. Iako relativno malo participiraju u ukupnoj zatvorskoj populaciji (oko 3%), držimo važnim naglasiti povećanje broja počinitelja osuđenih na zatvorsku kaznu zbog kaznenih djela protiv braka, obitelji i mladeži 0,5% svake godine u promatranom razdoblju. Pretežito je riječ je o počiniteljima delikata s obilježjima nasilja u obitelji za koje, barem zasad, u zatvorskom sustavu ne postoje odgovarajući posebni programi tretmana.

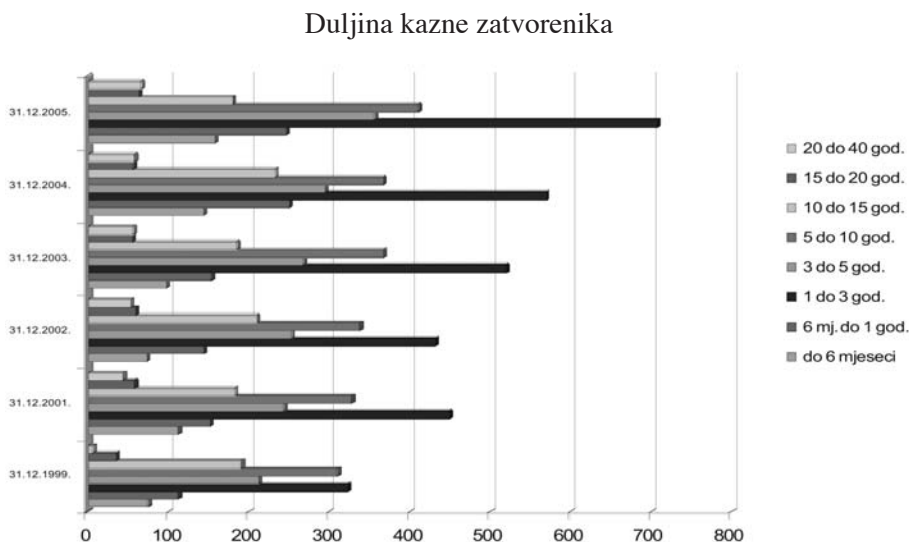
Grafikon 8.

Budući da su povratnici najtvrdokorniji dio svake delinkventne populacije i da su njihova obilježja jedan od kriterija koji prilično vjerno izražavaju težinu kriminaliteta, držimo kako nema preciznijeg načina na koji bi se ta pojava prikazala no što je saznanje o udjelu i trendu povratništva u zatvorskoj populaciji. Ako u razdoblju od 2003. do 2005. godine usporedimo zatvorenike osuđene na kaznu zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci glede njihove prethodne osuđivanosti, može se ustvrditi da je u tom razdoblju u prosjeku bilo nešto više od polovice zatvorenika koji prije nisu bili osuđivani. Jednom osuđenih bilo je oko 15%, a dva i više puta njih oko 30%. Indikativan je podatak koji pokazuje trend godišnjeg porasta 2% udjela kriminalnih povratnika u zatvorskoj populaciji, i to u kategoriji “više od pet puta osuđivan”. Pokazatelji recidivizma se s obzirom na promatrano trogodišnje razdoblje statistički znatno razlikuju. Ti su nalazi u suglasju s procjenama autora koji navode da se kvota povrata u raznim državama kreće od 20% do 60% (Zlatarić, 1971,

Šeparović, 1981, Broadhurst i Maller, 1990). Iako u hrvatskom zatvorskom sustavu perzistira “samo” oko 1/3 recidivista, usudujemo se, na temelju ostalih podataka, predviđati da će se struktura osuđenih osoba bitno mijenjati u smislu njezine veće psihopatološke i kriminogene opterećenosti. Tome u prilog ide i činjenica da se protiv znatnog dijela zatvorenika vode kazneni postupci tijekom izvršavanja kazne zatvora.

Grafikon 9.

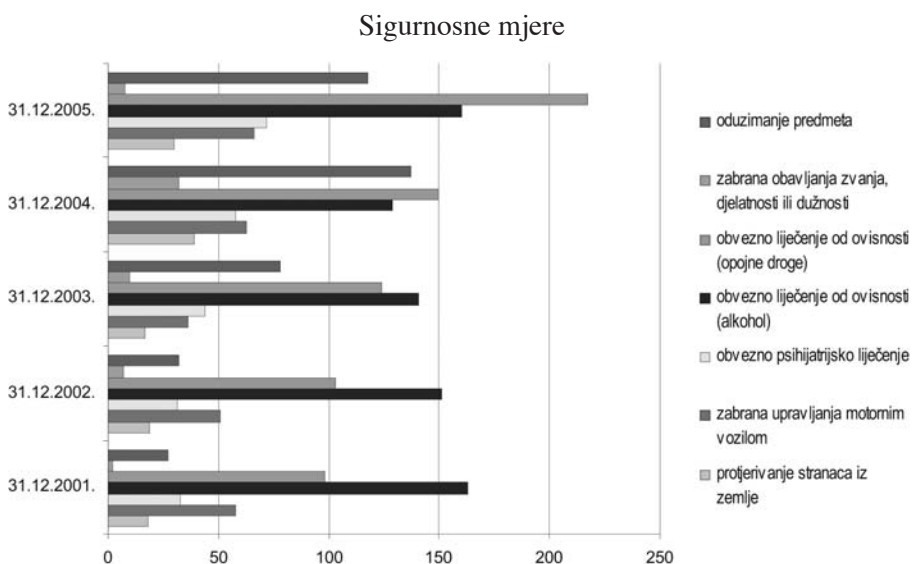

Kad je riječ o duljini izrečene kazne zatvorenika (grafikon 9), tijekom 2005. godine 7,1% zatvorenika izvršavalo je kaznu zatvora do šest mjeseci, gotovo je svaki treći zatvorenik (32,4%) izvršavao kaznu zatvora u trajanju od jedne do tri godine, gotovo svaki peti u trajanju od pet do deset godina, a nešto manji broj zatvorenika (16,3%) izvršavao je kaznu zatvora u trajanju od tri do pet godina. Neznatan je udio zatvorenika s dugotrajnim zatvorskim kaznama (3,1%). Uspoređujući sve navedene kategorije duljine kazne za proteklo trogodišnje razdoblje, uočavaju se konstantni udjeli za sve iskazane duljine kazne, osim za duljinu kazne raspona od 10 do 15 godina zatvora. Ona je, naime, sa 12% zatvorenika 2003. godine smanjena na 8% zatvorenika koji su izdržavali kaznu zatvora u navedenom trajanju 2005. godine. Od 2002. do 2005. godine bilježi se neravnomjerno povećanje udjela kazni zatvora do šest mjeseci. Svjesni smo da su kratke kazne lišenja slobode po svojoj prirodi pretežno represivne i ekonomski neisplative, a s tretmanskog motrišta disfunkcionalne zbog nedostatnog vremena za usmjereno i djelotvorno osmišljavanje i provedbu odgovarajućeg programa tretmana. Stoga bi iz

više razloga trebale biti zamijenjene alternativnim sankcijama. S druge strane, duljim se kaznama pojačava represivni utjecaj kazne, iako je poznato kako one nisu nikakvo jamstvo za uspješnu resocijalizaciju. Takve kazne doista onemogućuju počinitelja da na dulje vrijeme čini kaznena djela, ali njihova je posljedica i tzv. prizonizacija - onemogućivanje prilagodbe na ponovni život u realnim uvjetima slobode itd. Ipak, na temelju iskazanih podataka moglo bi se ustvrditi da je u cjelini prisutan trend utilitarističke, rehabilitacijski orijentirane sudske politike.

Tijekom posljednje tri godine u prosjeku je gotovo svaki osmi zatvorenik (12,5%) imao uz kaznu zatvora izrečenu i neku od sedam sigurnosnih mjera (grafikon 10), od kojih su najučestalije obvezno liječenje od ovisnosti o opojnim drogama i o alkoholu (prosječno oko 30% po svakoj kategoriji zatvorenika).

Grafikon 10.

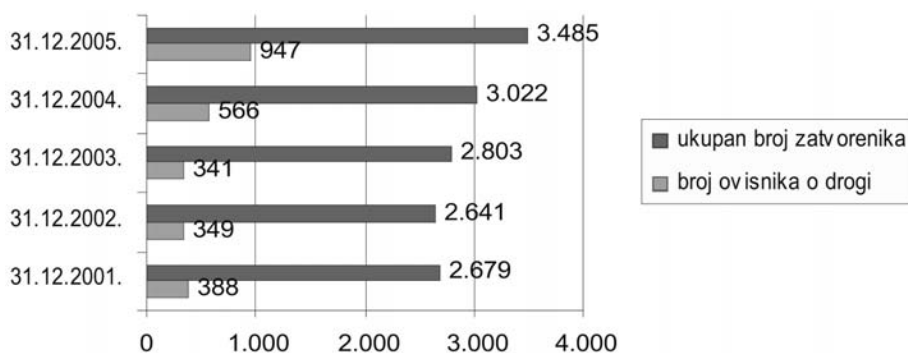

Izvršavanje tih sigurnosnih mjera, kao i izvršavanje sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja (prosječno 10% zatvorenika ukupne zatvorske populacije) koje se provodi u Zatvorskoj bolnici u Zagrebu, provodi se i kroz posebne tretmanske programe u zatvorskom sustavu (tzv. terapijske zajednice). Prve dvije skupine zatvorenika uključuju se u programe odlukom suda, na preporuku Odjela za dijagnostiku i programiranje, na traženje zatvorenika i na prijedlog stručnog tima uz privolu zatvorenika. Osim zdravstvene skrbi, primjerice, zatvorenici su uključeni u psihosocijalni pojedinačni i terapijski

skupni rad u kaznenim tijelima. Premda je Zakon predvidio osnivanje posebne kaznionice socio-terapijskog tipa za ovisnike, ona, nažalost, nije osnovana zbog nedostatka sredstava. Stoga su u zatvorskom sustavu ustanovljene "hibridne" modificirane terapijske zajednice, prilagođene organizacijskim i funkcionalnim mogućnostima zatvorskih uvjeta.

Grafikon 11.

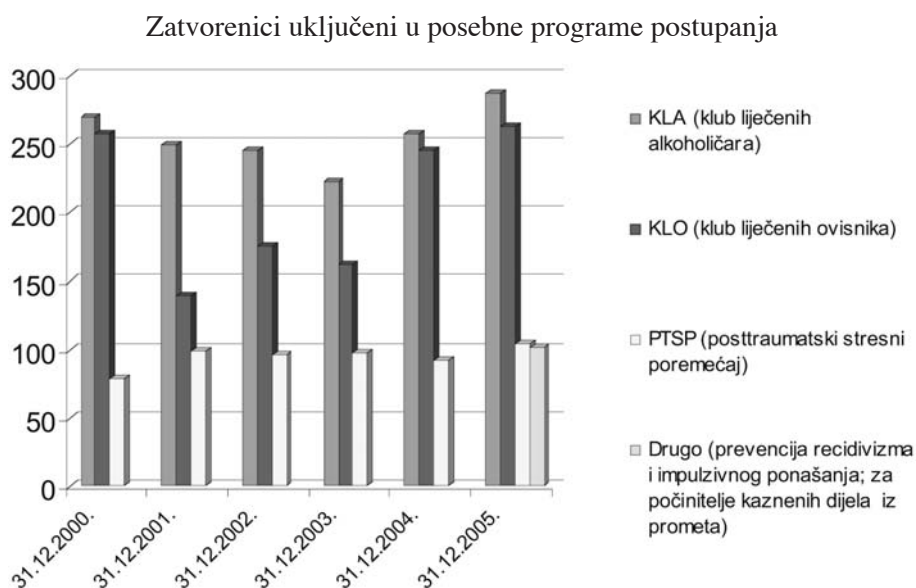
Trend usporednog porasta broja ovisnika o drogama na izvršavanju kazne zatvora s porastom ukupnog broja zatvorenika u zatvorskom sustavu od 2001. do 2005.

Smatramo potrebnim ovdje naglasiti da je broj zatvorenika ovisnika o opojnim drogama (s izrečenom mjerom liječenja i bez izrečene takve mjere) upućenih na izvršavanje kazne zatvora tijekom posljednjih deset godina porastao 7,2 puta (sa 131 na 947 zatvorenika u razdoblju od 1995. do 2005.). Tijekom 2005. godine kroz zatvorski sustav prošlo je 2.298 zatvorenika ovisnika o opojnim drogama, a posljednjeg dana 2005. godine u sustavu se nalazilo 947 ovisnika o opojnim drogama (grafikon 11). Najveći broj ovisnika (oko 57%) u dobi je od 21 do 30 godina. Također je relativno velik broj ovisnika i u dobnoj skupini od 31 do 35 godina (oko 22%). Ta skupina zatvorenika najčešće čini kaznena djela vezana uz zlouporabu droga i imovinska kaznena djela, a u daleko manjem postotku sudjeluju u počinjenju kaznenih djela protiv života i tijela, silovanju te u ostalim djelima s elementima nasilja (izuzev kaznenog djela razbojstva). Tijekom promatranog trogodišnjeg razdoblja vidi se da je na djelu stalan porast zlouporabe droga, a nakon stanovitog smanjenja broja heroinskih ovisnika u 2004. godini, u sljedećoj se godini dogodilo ponovno, relativno veliko povećanje broja ovisnika o heroinu (oko 40%). Važno je također napomenuti da je u istom razdoblju prisutan konstantan porast broja ovisnika koji istovremeno uzimaju više vrsta droga (politoksikomani). Tih je ovisnika tijekom 2003. i 2004. godine bilo oko 30% u odnosu na njihov uku-

pan broj, a u 2005. godini taj broj je porastao na 37%. Svi navedeni podaci upućuju na to da se u društvu odvijaju neki patološki procesi koji se neminovno, učinkom spojenih posuda, reflektiraju i na stanje u zatvorskom sustavu. Zato su intencija i naponi uprave za zatvorski sustav usmjereni na tijesnu suradnju sa subjektima u zajednici (državnim i nevladinim profesionalnim organizacijama) u rješavanju aktualnih potreba te uvjetnog i poslijepenalnog otpusta ove kategorije zatvorenika. Za ilustraciju tog načina rada može, među inima, poslužiti projekt *Institucionalni i poslijepenalni tretman ovisnika (IPTO)*¹³

Grafikon 12.

Za zatvorenike kod kojih je dijagnosticiran PTSP tijekom 2005. godine organizirani su posebni programi u koje je uključeno ukupno 104 zatvorenika.

U razdoblju od 2003. do 2005. godine broj zatvorenika uključenih u posebne programe izvršavanja kazne zatvora u kontinuiranom je porastu za oko 10% (grafikon 12).

¹³ Institucionalni i poslijepenalni tretman osuđenih ovisnika provodi se od 2002. godine. Riječ je o suradnji Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, službenika tretmana iz deset zatvora i jedne poluotvorene kaznionice Uprave za zatvorski sustav s nevladinim udrugama i službama za prevenciju ovisnosti u Republici Hrvatskoj. Program je temeljen na kognitivno-bihevioralnom pristupu, provodi se za vrijeme izvršavanja kazne zatvora, a nastavlja se još dvije godine po otpustu u zajednici. Superviziju i znanstvenu evaluaciju uspješnosti resocijalizacije odnosno ovisničkog ili kriminalnog recidiva vode stručnjaci Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta i Hrvatske udruge za kriminologiju.

2.1.1. Pritvorenici na izvršavanju mjere pritvora koju je odredio sud

Pritvor je mjera osiguranja nazočnosti okrivljenika u kaznenom postupku i kao takva predmetom je kaznenog postupovnog prava. Međutim, ta je mjera zanimljiva i s penološkog aspekta jer se izvršava u zatvoru s obzirom na to da je osoba lišena slobode. Utoliko je pritvor u odnosu na izvršavanje dijelom kaznenog izvršnog prava i penologije u širem smislu.

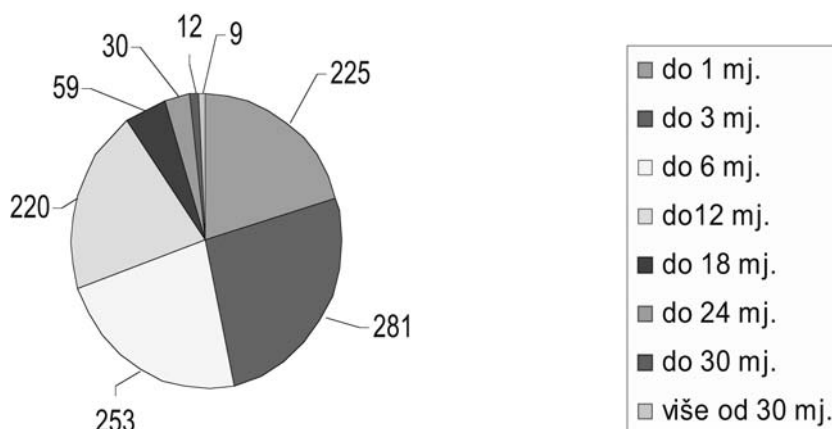
Na početku 2005. godine u četrnaest zatvora bilo je ukupno 909 pritvorenika, a tijekom 2005. godine primljeno je još 4.184 pritvorenika, što znači da su tijekom spomenute godine bila ukupno 5.093 pritvorenika. Koncem 2005. godine bilo je ukupno 1.105 pritvorenika, što predstavlja povećanje 21,6% u odnosu prema kraju 2004. godine. Od 1.105 pritvorenika njih 16 bilo je maloljetno.

Glede duljine boravka u pritvoru, krajem 2005. godine bila je sljedeća struktura pritvorenika: 70% pritvorenika bilo je u pritvoru kraćem od 6 mjeseci, 20% pritvorenika bilo je u pritvoru između 6 mjeseci i godinu dana, a 10% pritvorenika bilo je u pritvoru dulje od godinu dana (grafikon 13). Zbog kontinuirane prenapučenosti većine zatvora tijekom 2005. godine, uz prethodnu suglasnost nadležnih sudova, premješteno je u druge zatvore odnosno kaznonice ukupno 296 nepravomoćno osuđenih pritvorenika.

Uvažavajući presumpciju nevinosti, zbog relativno dugog trajanja pritvora, ali i strukture pritvorenika, među kojima je zastupljen znatan broj ovisnika o psihoaktivnim drogama, pritvorenici su u skladu s mogućnostima pojedinih zatvora uključivani u različite tretmanske sadržaje, ponajprije u tretman

Grafikon 13.

Duljina trajanja pritvora na dan 31.12.2005. godine

ovisnika o drogama koji uključuje i zdravstvenu zaštitu, u radne, sportske aktivnosti i slično. Za ilustraciju zahtjevnosti pritvoreničke populacije može poslužiti podatak da je tijekom 2005. godine kod 1.098 pritvorenika dijagnosticirana ovisnost o psihoaktivnim drogama te je 421 pritvorenik bio uključen u ambulantni program detoksifikacije metadonom.

2.1.2. Odgajanici na izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod i zatvorenici na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora

Na izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod na kraju 2005. godine bio je 71 odgajanik i 16 odgajnica. Većina su u to vrijeme bili mlađi punoljetnici, kao što je zabilježeno i prethodne godine. Oko 4/5 odgajnika počinitelji su imovinskih delikata, što je također sukladno podacima iz 2004. godine. Najčešće trajanje odgojne mjere je u rasponu od 6 mjeseci do 1 godine i od 1 do 2 godine (oko 70% odgajnika i odgajnica). Najveći je udio onih sa nezavršenom odnosno završenom (samo) osnovnom školom (više od 80%).

Nijedan zatvorenik na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora nije bio maloljetan u vrijeme ispitivanog razdoblja. Štoviše, većina su bili mlađi punoljetnici. Skoro polovina zatvorenika osuđenih na kaznu maloljetničkog zatvora ima kaznu u trajanju do 2 godine (48%), a svaki četvrti zatvorenik ima kaznu u trajanju od 5 do 10 godina. Prevaliraju kaznena djela protiv imovine, a nešto više od četvrtine zatvorenika (26%) počinilo je kazneno djelo protiv života i tijela. Znatan dio odgajnika i zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora nema odgovarajuću naobrazbu. Neku od srednjih škola ima završeno samo 4% tih mladih osoba. Stoga se tijekom izvršavanja odgojne mjere i kazne maloljetničkog zatvora poseban naglasak stavlja na obrazovanje. U 2005. godini intenzivirane su aktivnosti na obrazovanju odgajnika i maloljetnika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora utvrđivanjem njihovih obrazovnih potreba, izradbom odgovarajućih obrazovnih programa i njihovim motiviranjem za aktivno uključivanje u predložene programe. Te aktivnosti strukturirane su u sljedeće tri cjeline: opismenjivanje i završavanje osnovne škole bez obzira na dob zatvorenika, odgajnika i maloljetnika, osposobljavanje za konkretno zanimanje i nastavak započetog obrazovanja na razini srednje škole.

2.2. Alternativne sankcije: izvršavanje uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i rada za opće dobro

Sumnje u univerzalnu primjenjivost i opravdanost kazne oduzimanja slobode rezultirale su institucijom parapenalnih, admonitivnih sankcija ili sankcija

upozorenja i, u novije doba, tzv. alternativnih sankcija odnosno kazni, kojima je zajednički cilj djelovati na smanjenje državne kaznenopravne represije. Usto, posljednjih dvadesetak godina europske države suočene su s izvanredno velikim nedostatkom smještajnih zatvorskih kapaciteta i nedostatkom financijskih sredstava za održavanje sporog i skupog pravosudnog i penalnog sustava. Tijela kaznenog pravosuđa i državne represije, zbog porasta kriminaliteta i zatvorskih kazni, postaju preopterećena i više ne mogu ispunjavati svoje redovite dužnosti i zadaće. S druge strane, recidivizam i nezaposlenost osoba koje su prošle zatvorsko iskustvo imaju negativne posljedice za počinitelja, njegovu obitelj i širu društvenu zajednicu. Posljedično tome nastaju ili se obnavljaju različite nezatvorske sankcije kao zamjena za kratkotrajne kazne zatvora za većinu počinitelja lakših kaznenih djela budući da su potonje kazne stigmatizirajuće, socijalno stresne i uopće penološki neprihvatljive. Tako se sloboda može ograničiti (ili elektronički nadzirati) ili se počinitelju može dati mogućnost da prema oštećeniku ili zajednici učini nešto dobro (tzv. restorativno pravo ili pravda), da se podvrgne liječenju i drugo. Obje kategorije sankcija mogu se izreći i u kombinaciji. Za razliku od tradicionalnog modela kažnjavanja, te sankcije impliciraju počiniteljevu privolu i prihvaćanje od same društvene zajednice, za što je potrebna infrastruktura prilagođena specifičnim potrebama i zahtjevima provođenja nezatvorskih sankcija. Za pripremanje i izvršavanje alternativnih sankcija potrebna je neovisna, dobro opremljena i ekipirana služba zaštitnog nadzora. "Ponekad je ovaj 'treći kolosijek' još uvijek skriven iza fasade uvjetne osude ili nekih drugih uvjetovanih mjera, ponekad je, međutim, kao u Nizozemskoj, već službeno priznat od kaznenog zakonodavstva" (Kalmthout, 1996, 213).

Tablica 2.

Uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom

Godina	2002.	2003.	2004.	2005.	Ukupno
Zaprimljeno predmeta	52	81	90	158	381

Tablica 3.

Rad za opće dobro na slobodi

Godina	2002.	2003.	2004.	2005.	Ukupno
Zaprimljeno predmeta	16	41	75	100	232

Izvršavanje kaznenopravnih sankcija uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i zamjene kazne zatvora do šest mjeseci za opće dobro na slobodi u nadležnosti je Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa na temelju Kaznenog zakona, a propisano je Zakonom o izvršavanju zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi i provedbenim propisima. Svrha izvršavanja zaštitnog nadzora i rada za opće dobro jest da se, uvažavajući opću svrhu kaznenopravnih sankcija, osuđenik kojemu je određenim uvjetima i obvezama ograničena sloboda ne isključi iz društva, već da se uz pomoć i nadzor društvene zajednice dragovoljno, osobnim postupcima, radom i odnosom prema posljedicama izazvanim počinjenim djelom razvije svijest o štetnosti određenih ponašanja i odgovornosti za štetne posljedice.

Te sankcije najčešće se izriču punoljetnim osobama za kaznena djela zlouporabe opojnih droga, zanemarivanja i zlostavljanja maloljetnika (samo zaštitni nadzor), nasilja u obitelji, imovinska kaznena djela i izazivanje prometne nesreće. Podaci iz 2005. godine kazuju da je samo 28 općinskih sudova (od 106) te 15 županijskih (od 21) izreklo ovu vrstu sankcija.

U pravilu su alternativne sankcije zaštitni nadzor i rad za opće dobro na slobodi izrečene tijekom 2005. godine u 90% slučajeva prema punoljetnim muškim osobama, prije neosuđivanima, prosječne dobi od 18 do 45 godina; u prosjeku se izriče 30-40 dana rada za opće dobro na slobodi, rok kušnje od 3-5 godina, uz sigurnosne mjere i obveze. Zaprimitelno je 158 presuda u kojima je izrečena uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom (tablica 1) i 100 presuda u kojima je kazna zatvora do šest mjeseci zamijenjena radom za opće dobro na slobodi (tablica 2). Uvjetnih osuda sa zaštitnim nadzorom izrečeno je trostruko više, a rada za opće dobro na slobodi šest puta više u odnosu prema 2002. godini kad se započelo s izvršavanjem alternativnih sankcija.

Kako bi se osigurao kvalitetniji sudski nadzor i praćenje zakonitog izvršavanja alternativnih sankcija, Središnji ured aktivno se uključio u izmjenju sudskog poslovnika i u izradu novih upisnika za zaštitni nadzor i rad za opće dobro na slobodi.

Iako su te kaznenopravne mjere za državu daleko jeftinije, a za osuđenika povoljnije jer ga nakon isteka kazne nije potrebno kroz razne institucije uključivati u život zajednice, u radu dijela sudaca još uvijek nisu našle svoju primjenu u poželjnoj mjeri. Kako ističu Bumči i Tomašić (2006, 238, 259), neki od razloga su nepovjerenje sudaca, nepoznavanje načina na koji se vode provedbeni propisi, bojazan da takvo izricanje neće naići na odobrenje pred vijećima višeg suda u žalbenom postupku, nedovoljno jasno propisane i usklađene odredbe KZ-a, ZKP-a i Zakona o izvršavanju zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi i drugi. Prema tome, samo kroz upoznavanje sudaca, zamjenika državnih odvjetnika i odvjetnika koji izravno dolaze u mogućnost predlagati ili izricati primjenu tih mjera, one mogu doživjeti svoju

punu i odgovarajuću primjenu. Tu zadaću kontinuirano obavlja Središnji ured Uprave za zatvorski sustav kroz radionice Pravosudne akademije.

I drugi oblici alternative kazni zatvora – bilo da je riječ o tzv. nepravim sankcijama (izvjesna modifikacija tradicionalne kazne zatvora) ili tzv. suspenzivnim oblicima (kojima se uopće izbjegava izricanje kazne) – imaju dobru budućnost u kaznenom zakonodavstvu, kako s obzirom na kvalitativna, tako i kvantitativna motrišta njihove primjene (Joutsen, 1988).

3. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ovaj rad imao je namjeru upozoriti na neka obilježja funkcioniranja uprave za zatvorski sustav s obzirom na stanje i probleme koji se pojavljuju u svezi s izvršenjem kaznenih sankcija s penološkog motrišta i izraziti određeno promišljanje vezano uz izvršavanje kaznenih sankcija *pro futuro*.

Kazna zatvora danas je od posebne važnosti za politiku suzbijanja i prevencije kriminaliteta i kao takva ima svoje istaknuto mjesto u dijapazonu predviđenih kaznenih sankcija, ponajprije za tzv. nepopravljive - profesionalne i habitualne delinkvente. Pitanje je, međutim, koliko ona djeluje, odvraća i/ili rehabilitira i kako je učiniti optimalno učinkovito da ispuni svoju krajnju svrhu, a to je rehabilitacija i reintegracija osuđenika u društvenu zajednicu odnosno smanjenje kriminaliteta u cjelini. Ta je zadaća za službenike zatvorskog sustava uvelike otežana zbog prenapučenosti institucija oko 30% u kojoj do izražaja dolaze inače objektivni nedostaci institucionalnog tretmana *per se* poput umjetnog ozračja u kojem zatvorenici žive, moguće “kriminalne zaraze”, preopterećenosti i zbog toga nedostatne motiviranosti službenika (sve je više zatvorenika na jednog službenika), nepovoljnosti psihosocijalne klime u ustanovi, zatvorizacije, nedostatne standardiziranosti tretmanskih postupaka, diferencijacije tretmanskih postupaka i drugih (Mejovšek, 1989). Tome se može pridodati i nedostatak namjenskih prostorija za pojedinačni i skupni rad sa zatvorenicima i nekonzistentnost tretmanskih skupina zbog veće fluktuacije uvjetovane češćim premještajima zatvorenika. Ako se pritom uzme u obzir da je u zatvoreničkoj populaciji predominantna skupina mlađih osoba (nerijetko neprilagodljive osobnosti) koji imaju puno više izgleda za prijelaz iz “akutnog” u “kronično” stanje (povrat), da trećinu čine kriminalni povratnici, a znatan udio ovisnici, posve je razumljivo koliko su otežani uvjeti rada svih službenika zatvorskog sustava. Usto ne treba zanemariti da se i kod jednog dijela zatvorenika javlja subjektivni osjećaj depriviranosti zbog neprirodnih i neprirodnih uvjeta u kojima borave te stoga više dolazi do izražaja retributivni učinak kazne zatvora ili, bolje rečeno, konfliktna uloga ustanove da istodobno rehabilitira i kažnjava. Prijepor između nadzora i kažnjavanja s jedne strane i orijentacije prema rehabilitaciji s druge osobito je uočljiv

upravo u penalnim ustanovama zatvorenog tipa. One već po svojim fizičkim obilježjima (zidovi, rešetke, tehnička sredstva osiguranja, naoružana straža, službeni psi i sl.) predstavljaju svojevrsni odium s obzirom na ciljeve koje u radu sa zatvorenicima treba ostvariti. Pridodamo li tomu obilježja psihosocijalne klime (Ajduković, Kulenović, 1991) bremenite psihološkim, psihijatrijskim i socijalnim problemima, specifične međuljudske odnose (na relaciji osuđenik-osuđenik i osuđenik-službenik) te već spomenuti institucionalizirani način života, postaje jasnije da i osuđenik mora uložiti podosta napora kako bi se prilagodio zadanoj situaciji i očuvao svoj psihofizički integritet.

Unatoč navedenim objektivnim i subjektivnim čimbenicima koji ne idu u prilog optimalnoj učinkovitosti penološkog tretmana, držimo da pojedinačni programi izvršavanja kazne zatvora u cjelini zadovoljavaju legalne, humane i profesionalne standarde. Uvažavaju se i promiču tri etička načela (Šakić, 1994): koristi se najmanje restriktivna mogućnost, sprječava se zlouporaba averzivnih postupaka i prihvaća odbijanje primjene neke metode tretmana od strane zatvorenika. Takav je pristup u skladu s proklamiranim specijalpreventivnim, tretmanskim modelom kažnjavanja.

Budući da je više od polovine zatvoreničke populacije sa srednje dugom i dugom kaznom zatvora (od 1-3 godine i 5-10 godina), mislimo da se u tom razdoblju može izraditi i ostvariti postupak individualizacije izvršenja kazne s osmišljenim programom tretmana ili makar pomoći u procesu resocijalizacije zatvorenika. Suprotno tomu, kratkotrajne zatvorske kazne (7,1%) najčešće su nepovoljne za osuđenika jer se izvršavaju u neprimjerenim prostorima (zatorima), nedostatan je vrijeme za osmišljavanje i provedbu odgovarajućih penoloških sadržaja, vrlo je vjerojatna habituacija i gubljenje straha od zatvorskih uvjeta, narušavaju se obiteljski i poslovni odnosi, a za povratnike je neučinkovita. Usto je stigmatizirajuća i za društvo skupa. S obzirom na dubioznu svrhu kratkotrajnih kazni zatvora, smatramo da bi trebalo "smanjiti njihovu inflaciju i ograničiti ih samo na delikte koji zahtijevaju 'šok-terapiju' radi zaštite društva" (Šeparović, 2003), a u pravilu, kad je to svrsishodno, zamijeniti ih "tretmanom na slobodi", odnosno nekom alternativnom sankcijom uz moguću primjenu sigurnosnih mjera.

Svrha je šest različitih vrsta sigurnosnih mjera da se njihovom primjenom otklone opasnosti i uvjeti koji omogućuju ili poticajno djeluju na počinjenje novog kaznenog djela zbog stanja smanjene ubrojivosti. Riječ je o kriminogenim čimbenicima kriminaliteta. Kako je svaki osmi zatvorenik imao neku od sigurnosnih mjera, a najzastupljenije su obvezno liječenje od ovisnosti o opojnim drogama i alkoholu (prosječno po 30%), potrebno je upozoriti na postojanje mnogobrojnih prigovora glede značajnog retributivnog učinka te zdravstvene mjere kojim se narušava autonomija pacijenta s obzirom na njegovo pravo da sam odluči o liječenju. Trajanje tih mjera traje do prestanka razloga zbog kojih se primjenjuju i ograničeno je do tri godine, bez obzira na

to uz koju kaznenopravnu sankciju se primjenjuje. Zadržavanje sigurnosnih mjera kojima se ljude liječi prisilno nije u skladu s najboljim načelima medicinske etike i etičnosti društva (Šeparović, 2003, 165), a s druge strane sve je jače preventivno djelovanje kazne.

Na temelju iznesenih podataka i dosadašnjih razmatranja može se ustvrditi da je u proteklom promatranom razdoblju bila izražena postupna tendencija jačanja retributivne filozofije kažnjavanja, što je i dovelo do prenapučenosti zatvorskog sustava. Zahtjevi za oštrijim i duljim kaznama javljaju se u novije vrijeme zbog sve češćih društveno pogibeljnih oblika kriminaliteta. U tom kontekstu valja uzeti u obzir i pritisak javnog mnijenja na pravosudna i druga tijela formalne društvene kontrole, osobito kad je riječ o tzv. ekscesnim kaznenim djelima. Povrh toga, sve su jači zahtjevi za uvažavanjem interesa žrtve u svim stadijima kaznenog postupka kako bi se zadovoljio interes žrtve za pravdom (Krapac, 1994). Svemu tome u prilog svjedoči i novela Kaznenog zakona koja donosi izrazito zaoštavanje kaznene politike, slijedom čega se osnovano može pretpostaviti da će se trend porasta izvršavanja kazne zatvora i dalje nastaviti. Dakle, iako je cilj kažnjavanja prevencija, retribucija je snažno prisutna u ostvarivanju preventivnih ciljeva i djeluje svuda gdje djeluje kazna (Bačić, 1978, 71). Samo kaznena politika kojoj je svojstveno sjedinjenje retributivističkog načela zakonitosti i utilitarističkog načela individualizacije kazne, odnosno generalne i specijalne prevencije osigurava i pravnu sigurnost građana. Zbog toga je, makar kratkoročno gledano, društveno opravdan nužni senzibilitet u postupku odmjerenosti vrste i visine kazne. Tome ne ide u prilog opterećenost pravosuđa brojnim neriješenim predmetima, otežano dokazivanje vezano uz narastajući organizirani kriminal, dugotrajni i skupi postupci i slično, što oslabljuje kvalitetu ostvarivanja i zaštite vladavine prava (Sirotić, 2006). Posljedično tome, rješenja bi se trebala tražiti u pravnim mehanizmima i oblicima postupanja koji bi ubrzali postupke i lakše procesuirali počinitelje kaznenih djela. Ako su specijalna prevencija i resocijalizacija počinitelja kaznenog djela dominantna svrha kažnjavanja, tada je potrebno sagledati mogućnost šire odgovarajuće primjene admonitivnih sankcija, konsenzualnih formi postupanja, veće uvažavanje interesa oštećenika, operacionalizacije ideja restorativne pravde te ustanovljenja šireg repertoara alternativnih sankcija uz osiguranje preduvjeta za njihovo uvođenje i primjenu. Iako je prošlo pet godina od stupanja na snagu provedbenih propisa kojima se uređuje primjena kaznenopravnih mjera rada za opće dobro i uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom, stanovit dio sudaca još uvijek na te sankcije gleda s nepovjerenjem (Bumči, Tomašić, 2006). Uvažavajući svrhu izvršenja kaznenopravnih sankcija, s alternativnim sankcijama u većoj bi se mjeri poštovalo načelo ekonomičnosti kaznenog prava, a u stanovitoj bi se mjeri smanjila zatvorska populacija i represivna dimenzija kaznenog pravosuđa.

Budući da generalnopreventivni učinak zatvorskih sankcija nije dovoljno jak da bi opravdao prije spomenute negativne posljedice zatvorskih kazni za počinitelja i njegovo socijalno okruženje i da su zatvorski kapaciteti nedostadni, zalažemo se za razvitak i operacionalizaciju alternativnih sankcija *pro futuro*, što je na tragu europskih i svjetskih trendova u politici suzbijanja kriminaliteta dijelom i zbog procesa globalizacije i unifikacije međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava i civilizacijskih demokratskih stečevina. Tim se sankcijama (kao i sankcijama upozorenja) ostvaruje spoj klasičnog i novog, pravednosti i svrsishodnosti te zaštitna i resocijativna svrha. Osim varijante prokušavanja vezanog uz koncept uvjetne osude, odnosno probacije ili zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi, valja razmotriti opravdanost i svrsishodnost primjene nekih drugih alternacija kojima se nastoje izbjeći štetni učinci zatvora modifikacijom tradicionalne kazne zatvora (tzv. neprave alternative), odnosno uopće izricanje kazne (raznoliki modaliteti uvjetne osude uz praćenje ponašanja počinitelja od strane suda i donošenje definitivne odluke – tzv. *contract treatment*). Pritom valja uzeti u obzir izravnu vezu između prirode kaznenog djela i vrste alternativne sankcije te kritički sagledati sva ograničenja i nedostatke alternativnih sankcija na iskustvu zapadnih zemalja kako bi se negativnosti mogle smanjiti ili izbjeći (Kalmthout, 1996, 216).

Kategorija kazne u najnovijem znanstveno-informacijskom dobu je multidisciplinarna i transdisciplinarna (Cvitanović, 1999, 250), što znači da je jedan od temeljnih preduvjeta za iznalaženje kvalitetnih rješenja politike suzbijanja kriminaliteta međusektorska suradnja zakonodavstva, stručnjaka u sudskoj i penološkoj praksi, znanstvenika te ustanova i tijela (državnih i nevladinih) koji se u najširem smislu bave pitanjima sprječavanja i suzbijanja kriminaliteta.

LITERATURA

1. Ajduković, M., D. Ajduković, A. Kulenović (1991): Psihosocijalno vzdušje v hrvaških kazenskih zavodih: dojemanje obsojencev in osebja. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 42, 4, 351-364.
2. Bačić, F. (1978): *Krivično pravo*. Informator, Zagreb
3. Brinc, F. (1984): Obsojenčeva percepcija delavcev kazenskega zavoda, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 34, 319-331.
4. Brinc, F. (1987): *Otvorene kazneno-popravne ustanove od ideje do stvarnosti*, *Penološke teme*, 2, 1-2, 3-22.
5. Broadherst, R.G., R.A. Maller (1990): The recidivism of prisoners released for the first time: reconsidering the effectiveness question, *Australian NZJ Crime*, 23, 88-104.
6. Bumči, K., T. Tomašić (2006): Rad za opće dobro i uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom te njihova primjena u praksi, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13, 1, 237-261.
7. Cvitanović, L. (1999): *Svrha istraživanja u suvremenom kaznenom pravu*, *Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb

8. Hentig, H. (1959): Zločin, uzroci i uslovi, "Veselin Masleša", Sarajevo
9. Horvatić, Ž. (1994): Temeljne postavke za oblikovanje hrvatskog materijalnog kaznenog prava de lege ferenda, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 1,1, 11-37.
10. Joutsen, M. (1988): Alternatives to custodial sanctions – closing remarks (proceedings of the european seminar – Helsinki, 26-28 September, 1987), Helsinki Institute for Crime Prevention and Control Affiliated with the United Nations (HEUNI), Helsinki, 15, 289-293.
11. Kalmthout, A.M. (1996): Dvostruko lice alternativnih kaznenih sankcija: iskustva zapadnoeuropskih zemalja. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 3, 1, 209-222.
12. Krapac, D. (1994): Reforma kaznenog postupka i tendencija zaštite ljudskih prava u Hrvatskoj. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1, 1, 87-128.
13. Liszt, F. (1919): Lehrbuch des deutschen Strafrechts, Berlin
14. Mejovšek, M. (1992): Povezanost kognitivnih i konativnih karakteristika osuđenih osoba i adaptacije na penološki tretman, Penološke teme, 7,1-2, 71-75.
15. Pospišil-Završki, K. (1989): Osnovni instrumentarij za provedbu egzaktnog forenzičko-psihijatrijskog ispitivanja, Zbornik radova Kliničke psihijatrijske bolnice Vrapče, povodom 110-godišnjice, Zagreb, 121-135.
16. Schaefer, R.T. (1989): Sociology, McGraw-Hill, Inc. New York
17. Singer, M., I. Kovčo Vukadin, I. Cajner Mraović (2002): Kriminologija, 3., izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
18. Sirotić, V. (2006): Primjena načela svrhovitosti iz članka 175. Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 13, 1, 17-58.
19. Šakić, V. (1994): Prijedlog novog modela sustava Republike Hrvatske temeljen na tretmanskome pristupu i međunarodnim standardima ljudskih prava zatvorenika. Hrvatski časopis za kriminologiju i penologiju, 8, 1-2, 1-35.
20. Šeparović, Z. (1977): Uoči značajnih izmjena najstrože grane prava, u: Lacmanović, B.: Od zločina do kazne, August Cesarec, Zagreb
21. Šeparović, Z. (1981): Kriminologija i socijalna patologija, Pravni fakultet, Zagreb
22. Šeparović, Z. (1985): Viktimologija – studije o žrtvama, Zagreb
23. Šeparović, Z. (2003): Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, Zagreb
24. Zlatarić, B. (1971): Legalni aspekt povrata, u: Problemi povrata, Jugoslavensko udruženje za krivično pravo i kriminologiju, IKKI, Beograd, 340-349.
25. Van Kalmthout, A.M. (1996): Dva lica alternativnih sankcija, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 3,1, 209-221.
26. Žakman-Ban, V. (1996): Upliv socijalnogospodarskog statusa osuđenika i vrste kaznenog djela u prilagodbi institucionalnom penološkom tretmanu, disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u zagrebu, Zagreb
27. [http://www.coe.int/T/E/Legal affairs/Legal cooperation/Prisons and alternatives/Legal instruments](http://www.coe.int/T/E/Legal%20affairs/Legal%20cooperation/Prisons%20and%20alternatives/Legal%20instruments)
28. Izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2003., 2004., 2005. godinu Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa

Summary

THE POLICY OF FIGHTING CRIMINAL BEHAVIOUR: PROSPECTS FOR THE ENFORCEMENT OF CRIMINAL LAW SANCTIONS

On the basis of the indicators collected by the Directorate for the Prison System for the period between 2000 to 2005 regarding the situation in the prison system, certain features of the prison population, and the level of the practical application of alternative sanctions, the authors of this paper assess the current situation related to the enforcement of criminal sanctions from the penological point of view, and also discuss some prospects for the enforcement of criminal law sanctions. Taking into consideration the overcrowding of the prison system and the growing objective inadequacies of institutional treatment, as well as a significant proportion of recidivists and addicts, and also considering the tendency to strengthen the retributive philosophy of punishment, the authors assume that the growing trend of enforcing prison sentences will continue. This is additionally supported by the fact that the justice system is burdened with a backlog of unresolved cases, lengthy procedures and similar problems, which weaken the quality of enforcement and protection of the rule of law. By considering the attitudes of domestic and foreign authors and by considering the experiences in Croatia and in Europe concerning the enforcement of prison sentences and the application of alternative sanctions, the authors claim that alternative sanctions in Croatia have not been actively adopted in practice for a number of reasons. The authors maintain that, in addition to the variant of testing offenders through the concept of the suspended sentence or probation, or the suspended sentence with supervision, and community work, consideration should be given to the justifiability of applying alternatives to punishments that do not strictly belong to the field of law, even the very imposition of a punishment itself (whose variation is a suspended sentence). The more frequent application of such alternatives would comply with the principle of efficiency of criminal law, and would reduce the population of prisoners and the repressive dimension of criminal justice.